

't inschrien

eerste jaargang nr 1 juli 68 kwartaaluitgave

Redactie: J. J. H. Meijer, H. Smeltweg 69, Enschede, *eindredacteur*.
Adriaan Buter, Neede.
H. H. Hagens, Almelo.
J. Overbeeke, Haaksbergen.

Administratie: Mej. L. M. L. Berns, Schouwinkstraat 2, Enschede.

Bank: Algemene Bank Nederland N.V. te Enschede, Hoedemakersplein.

Betaling der abonnementsgelden op postrekening 800578 t.n.v. de Algemene Bank Nederland N.V., Hoedemakersplein te Enschede, onder vermelding van: rekeningnummer 59 20 31 438, t.n.v. Mej. L. M. L. Berns, administratrice van 't Inschrien, te Enschede.

Abonnementsprijs *f* 5,— per jaar.
Losse nummers *f* 1,50.

Uitgave van de Oudheidkamer „Twente” te Enschede.

1

Voorwoord

Sedert enkele jaren is het een der vurigste wensen van het bestuur der Oudheidkamer „Twente” om tot de uitgave van een mededelingenblad te komen. Zodoende zou een hechtere band tussen de leden kunnen ontstaan. Bij het uitwerken van deze plannen rijpte het idee, dit orgaan mede ter beschikking te stellen aan al die verenigingen in Twente, die zich ten doel stellen de beoefening van pre-historie, historie, recht, taal-, letter- en volkskunde in de ruimste zin van het woord en in het bijzonder van Twente.

In de praktijk is tussen deze verenigingen reeds een nauwe samenwerking tot stand gekomen, zoals ondermeer blijkt uit de Stichting Jaarboek Twente, de Twente-Dinkelland Naoberschop en uit de oprichting van enkele andere stichtingen. Daarom meenden we dit orgaan ook te moeten openstellen voor al de verenigingen met bovengenoemde doelstellingen. Zij kunnen hierin mededelingen doen van hun activiteiten. De groeiende belangstelling van een steeds groter publiek voor ons werkterrein noodzaakt ons nieuwere wegen te bewandelen en onze activiteiten aan te passen aan de wensen van deze tijd. Op deze wijze zullen wij in staat zijn al degenen te ondersteunen, die zich in hun vrije tijd met bovengenoemde zaken willen bezighouden. Ook de groeiende belangstelling van de zijde van het onderwijs om de lokale en regionale geschiedenis, volkskunde en taal in te passen in de leerprogramma's verdient alle ondersteuning onzerzijds.

We zien dit orgaan als een uitbreiding van onze service. Belangrijk is dan ook, dat hierin worden vastgelegd verslagen van excursies, lezingen, opgravingen, vondstmeldingen, restauraties van monumenten, verwerkingen van musea enz. Daarnaast zullen besprekingen van verschenen publicaties een vaste plaats innemen. Verder wordt opgenomen een vragenrubriek. Vragen van lezers op historisch en volkskundig gebied zullen worden gepubliceerd evenals de antwoorden uit de kring der lezers. Ook wordt ruimte ter beschikking gesteld voor een „beurs”, waarin verzamelers boeken, voorwerpen etc. te ruil, of te koop kunnen aanbieden of vragen. Op deze wijze hopen we de regionale en lokale historici en volkskundigen zoveel mogelijk op de hoogte te stellen van wat op hun gebied gaande is.

Het bestuur van de Oudheidkamer „Twente” spreekt de hoop uit, dat dit door haar genomen initiatief grote bijval zal vinden en dat dit orgaan al diegenen tezamen zal brengen, die belangstelling hebben voor onze doelstellingen.

D. Jordaan J. G. H. zn.,
voorzitter der Oudheidkamer „Twente”

2

Van de redactie

Na een betrekkelijk korte tijd van voorbereiding kunnen we u hierbij het eerste nummer van 't Inschrien aanbieden. We kozen deze naam voor dit orgaan in verband met de overeenkomst die we hopen aanwezig te zijn tussen ons blad en een inschrien. Zoals u misschien weet is een inschrien (ook wel geschreven als ènschreen) een vakje in de tuugkist, waarin de waardevolle zaken bewaard werden. We hopen ook in dit blad tal van waardevolle zaken voor vergetelheid te bewaren. In ons blad zal steeds zo veel mogelijk aandacht worden besteed aan het nieuws op historisch en volkskundig gebied uit onze streek. Het zal bijzonder op prijs worden gesteld, wanneer onze lezers dit nieuws uit hun omgeving aan ons zouden willen doorgeven, vooral wanneer dit nieuws niet in de kranten wordt vermeld. Verder verzoeken we een ieder, die iets in het orgaan wil laten opnemen, ons dit telkens een maand voor de verschijningsdatum van een nieuw nummer toe te sturen. De verschijningsdata zijn: 1 juli, 1 oktober, 1 januari en 1 april.

Bovendien willen we nog vermelden, dat we gaarne ruimte beschikbaar willen stellen voor korte, verantwoorde artikelen, passend in het kader van dit blad. We doen hiervoor een beroep op een ieder, die zulke stukjes beschikbaar heeft.

Tenslotte spreken we de hoop uit, dat onze vaste rubrieken goed gevuld zullen worden en dat de samenstelling van dit orgaan naar uw genoegen is. Alle opbouwende kritiek is van harte welkom.

Vragenrubriek

In een artikel uit de Nederlandse Jager van 30 juni 1967 is sprake van een **Tiendboom**, waarvan een zeer oud boerenechtpaar wist te vertellen. Dit echtpaar meende, dat een tiendheffer vroeger het recht had een boom (liefst een krooneik) te planten op de grond (de es) van zijn tiendgever. Be-doeling kunnen we vermoeden, maar de vraag is: Staat het bestaan van een tiendboom historisch vast en wat was de betekenis ervan?

H. Geerts te Enschede

Bij de bestudering van het tiendrecht komt men diverse keren de naam Novale Tienden tegen. In het algemeen wordt hieronder verstaan de tiende, die geheven wordt van nieuw-ontgonnen bouwland, of van bouwland, dat sinds mensenheugenis niet meer in gebruik is geweest.

Hoewel de over dit onderwerp bestaande literatuur vermeldt, dat deze novale tienden in geheel Nederland werden geheven, is mij niets bekend omtrent de heffing hiervan in Twente en in het bijzonder in Enschede.

Mijn vraag is nu: Werden de novale tienden in Twente geheven, en zo ja, wie was tot de heffing bevoegd? (Bronvermelding wordt op prijs gesteld).

J. J. H. Meijer te Enschede

De heer Diepenmaat uit Almelo vertelde mij een dezer dagen dat de beruchte Huttenklaos na zijn huwelijk eerst had gewoond op een boerderijtje op de grens van Bornerbroek en Almelo. Hij zou hier enkele jaren hebben gewoond voor hij zich te Henge-

3

Boek en blad

De Grote of St. Blasius kerk te Delden is een gestencilde uitgave van de Deldense VVV, samengesteld door haar actieve secretaris G. Vrielink en aldaar verkrijgbaar voor f 1,25. De schrijver heeft veel gegevens over Delden en vooral over de pas geres-taureerde kerk op een rijtje gezet, maar jammer genoeg zijn gegevens onvoldoende gecontroleerd. Zo geeft hij een opsomming van grafstenen, die voor een deel sinds lang verdwenen zijn en alleen voorkomen in het boek over genealogische merkwaardigheden van Bloys van Treslong Prins. Veel tikfouten ontsieren deze eerste uitgave, die bij herdruk toch wel grondig nagekeken zou moeten worden.

Twickeler Schipvaart Wandeling heet 't boekje, dat de afdeling Hengelo van het Nederlands Instituut voor Volksontwikkeling en Natuurvriendenwerk (Nivon) uitgegeven heeft. De natuurhistorische werkgroepen die deze vereniging kent, hebben er een stuk van het landgoed Twickel in beschreven, de schatkamer, waarvan 't hehoud vereekerd is, sinds in 1953 baronesse M. van Heeckeren van

(Vervolg van pagina 2)

velde vestigde. Zijn er lezers, die dit kunnen bevestigen?

J. Overbeeke te Haaksbergen

Antwoorden op bovenstaande vragen worden gaarne ingewacht aan het redactie-adres, H. Smeltweg 69 te Enschede, bij voorkeur vóór 1 september a.s.

Wassenaar, geboren gravin van Aldenburg Bentinck, haar bezit in een stichting onderbracht.

De schatten, die het bevat, behoren vooral tot het planten- en dierenrijk, maar de Hengelose natuurvrienden hebben toch ook ruimschoots oog gehad voor wat er aan bodemkundige en historische zaken opvalt. Ik heb zelfs nog nooit eerder zo'n heldere uiteenzetting over de wording van het Twentse land onder ogen gehad als hier in enkele bladzijden samengevat is. Ook de historische gegevens vindt men niet zo gemakkelijk bij elkaar gebracht als hier grondig en bevattelijk gedaan is. Verkrijgbaar voor f 4,75 in de boekhandel, bij het natuurmuseum te Enschede en bij de VVV's van Hengelo en Delden.

Bestevaar vertelt, olde geschichten föör kinder, van uitgeverij Stabo te Delden, samen met de Heimatverein der Grafschaft Bentheim, is een verzameling van 25 in Bentheim dialect navertelde sprookjes van Grimm. Schrijver is de ex-Grafschafter schoolmeester, die met A. P. Kreggenmeyer tekent. Hij gebruikt de omstreden Vosbergen-spelling. Hij is een sappig verteller, wiens werk de literaire kritiek kan doorstaan. Het boek is verlicht met pentekeningen van Everhard Jans, die de kans aangreep om verdwenen Bentheimse motieven (de kuitbroek van de oude boerendracht, de vroege watermolen van Schüttof) er in vast te leggen. Zijn tekenstijl sluit wonderlijk goed aan bij de sfeer van deze sprookjes.

A. B.

4

Agenda

Twentse Werkgemeenschap voor Archeologie en Historie.

Secr. P. Hamer, Mercuriusstraat 114, Hengelo (tel. 05400-11793).

20 juli 1968:

Excursie: Kastelentocht naar Salland, met eventueel bezoek aan de Ned. Herv. Kerk te Hellendoorn.

10 augustus 1968:

Excursie: Tocht naar Nieder-Bentheim (o.a. Haus Eschen en Stift Wietmarschen).

14 september 1968:

Excursie naar het Teutoburgerwoud. Wijzigingen (vrnl. data) voorbehouden. Deelname alleen mogelijk voor leden van de Werkgemeenschap en introducties.

Delden, inl. Langestraat 70, Delden (tel. 05407-1338).

Juli - aug. 1968:

Iedere woensdagavond excursies door Delden, waarin o.m. begrepen rondleidingen door de Grote- of St. Blasiuskerk en door de R.K. kerk. Na afloop vertoning van dia's over bezienswaardigheden, natuurschoon, folklore etc.

Elke zondagmiddag wandelexcursies door Delden en over het landgoed Twickel. Ook hier na afloop vertoning van dia's.

18 augustus 1968:

Schuttersfeest van de Schuttersvereniging op de z.g. Ossenweide op het landgoed Twickel. Deze schuttersfeesten worden nawijsbaar al vanaf

1349 gehouden, eerst door het Schuttersgilde, later omgezet in Schuttersvereniging. Traditioneel bevinden zich onder de genodigden o.a. de Baronesse van Twickel, de burgemeester en het hoofd van de plaatselijke politie, die achtereenvolgens het eerste schot lossen.

Medio mei tot half oktober:

Rondleidingen door de tuinen van het kasteel Twickel. Kaarten verkrijgbaar bij de rentmeester en bij de V.V.V.

Stichting ter bevordering van de heemkunde voor Ootmarsum en omstreken.

Secr. mevr. H. B. Exterkate, Stobbenkamp 13, Ootmarsum.

Het Museum en het Los Hoes van de Stichting zijn geopend voor het publiek op maandag t.m. vrijdag van 8 tot 12 uur en van 13.30 tot 17.30 uur.

De stichting bestaat uit de volgende werkgroepen: Geschiedenis, Natuurbescherming, Dialecten, Museum en Bibliotheek.

Markelo, inl. V.V.V. Markelo, tel. 05476-1555.

9 t.m. 20 juli:

Tentoonstelling en demonstraties van oude ambachten en handwerken in de openbare lagere school te Markelo. Openingstijden: 14 tot 17 uur en 19.30 tot 21.30 uur.

4, 18, 25 juli en 1 augustus:

Boerenbruiloft anno 1830. In het openluchttheater „De Kösterskoele“, nabij de Goorseweg te Markelo, zal uitge-

5

Beurs

Aangeboden (prijzen zonder verzendkosten, waar niets vermeld in goede toestand):

Mr. G. J. ter Kuile Sr., De opkomst van Almelo en omgeving, 1e druk, 1941 *f* 10,—

Dr. B. Klein Wassink, De kerk te Bathmen en haar muurschilderingen *f* 2,50

(Vervolg van pagina 4)

beeld worden de Markelose boerenbruiloft anno 1830. Het is een twee uur durend kijkspel, waarbij men getuige kan zijn van de levende folklore.

Aanvang steeds 's avonds om 8 uur.

Bruidsdoek anno 1860, tentoonstelling Het Oude Handwerk Markelo.

Uitg. Overijsselsch Regt en Geschiedenis: Het Stadregt van Hardenberg en het Stadregt van Diepenheim

f 2,—

P. Goldenberg. Enige opmerkingen over de oude wijze van rechtspleging in Overijssel, in 't bijzonder in hooger beroep (Dissertatie 1891).

N.B. Omslag iets beschadigd. *f* 5,—

H. G. Hartman Jzn., Enschedé's ontstaan, bloei en verwoesting (1862).

N.B. Omslag iets beschadigd. *f* 7,50

Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins: Genealogische en heraldische denkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Overijssel (1925).

N.B. Omslag ontbreekt, inhoud als nieuw *f* 10,—

D. J. van der Ven, De Geldersche Achterhoek.

N.B. Band beschadigd *f* 3,—

Oudheidkundig Jaarboek (Bulletin van de Nederlandsche Oudheidkundige Bond). Iedere jaargang in vier afleveringen.

Serie 3: 8e t.m. 11e jaargang (1928-1929, 1929-1930, 1930-1931, 1931).

Serie 4: 1e t.m. 9e jaargang (1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940).

Per jaargang *f* 7,50

Gevraagd: Jaargangen van de Almanak voor den Achterhoek en het Schipbeekdal, met uitzondering van de jaren 1927 en 1930 t.m. 1938.

D. Jordaan J. G. H. zn.

„De Bleek”, Haaksbergen.

6

Opgravingen Haaksbergen

In de herfst van het afgelopen jaar liet de gemeente Haaksbergen het door haar verworven pand het „Koffiehuis de Zwaan“, in de volksmond „de Hoodenmaker“ of ook wel „het Leppenhuis“ genoemd, afbreken. Hoewel zeer bouwvallig, zou het alleszins waardig bevonden zijn om als één der oudste huizen van Haaksbergen geplaatst te worden op de Monumentenlijst, waardoor restauratie mogelijk was geweest.

Helaas, er werd anders beslist. Bij de afbraak bleek duidelijk de ouderdom van het pand. Weggemetseld in een muur aan de oostzijde, kwam een fraaie eikenhouten niendeurboog te voorschijn, die door de gemeente, veilig bewaard voor de toekomst, werd opgeborgen. Gesteld in het Latijn droeg deze boog het opschrift: GORIVS POSVIT - CVI DEVS AUXILIO EST NEMO NOCERE POTEST - ANNO 1652 IN JVLIO.

Bij een verbouwing in latere tijden moet een klein stukje van deze boog verloren zijn gegaan en dient GORIVS gelezen te worden als MICHGORIVS. De vertaling luidt dan: Gebouwd door Michgorius - Wien God tot hulp is, dien kan niemand schaden - in het jaar 1652 in juli. Johannes Michgorius, een telg uit één der oudste Haaksberse geslachten, bouwde of verbouwde dit huis. Hij leefde van 1610 tot 1680 en was Verwalter-Richter (= plaatsvervangend rechter) en secretaris van het Gericht Haaksbergen. Zijn ouders waren Hendrick Michgorius en Johanna Nijkercken. De familie Nijkercken was voordien eigenaar van dit huis. In de 15e en 16e eeuw werd door leden

uit dit geslacht regelmatig het Richterambt te Haaksbergen bekleed.

Zo wordt in 1532 Hendrick Nienkercke als Richter en zijn broer Jan Nienkercke als Pastoor van Haaksbergen genoemd. Bij de opgravingen, verricht door enkele leerlingen en leraren van de Technische school St. Joseph, kwam onder de fundamenten nog ouder muurwerk te voorschijn, bestaande uit een groot formaat bakstenen, de z.g. kloostermoppen. Door de directie van het Rijksmuseum Twenthe, onder wier toezicht deze opgravingen geschieden, werd geconcludeerd, dat dit oude muurwerk stamt van een gebouw, vermoedelijk niet later dan begin 1500 opgericht.

Omstreeks 1580, toen ook Haaksbergen zeer te lijden had van de Tachtigjarige Oorlog, werd het door brand verwoest. Een brandlaag, die bij de opgraving te voorschijn kwam, duidt hierop. De bouw in begin 1500 was verklaarbaar. Omstreeks 1500 werd Haaksbergen geteisterd door de Gelderse Oorlogen. Kort daarna moet de herbouw ter hand genomen zijn. Het is namelijk bekend, dat de voorganger van het pand naast de opgraving, in de volksmond „Dom van Munster“ geheten en nu bewoond door o.a. mevr. wed. Nijland, een gevelsteen droeg met het jaartal 1511. De thans gevonden fundamenten kunnen dateren uit dezelfde tijd en moeten afkomstig zijn van het toenmalige Richtershuis, erfelijk bezeten door de familie Nijkercken of Nienkercke. Bij de opgravingen werd helaas geen enkele munt gevonden. Wel veel scherven, een stuk tufsteen, grote veldkeien en

Monumentenlijst Enschede

De gemeenteraad van Enschede heeft op 22 april het advies voor de door de minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk vast te stellen Monumentenlijst voor deze gemeente opgesteld. Op voorstel van B. en W. werden van de voorlopige lijst vijf boerderijen afgevoerd, namelijk Het Engerink, Het Tiemeister, Het Zwartkate, De Horst en De Wesseler.

De monumentenlijst vermeldt nu de objecten: Beldershoekweg 250, Het Berenbroek, Berenbroeksweg 38-40, Pijlers voorm. Begraafplaats, Espoortstraat, Haaksbergerstraat 842, De Helmer, Helmerstraat 203, Villa Schuttersveld, Hengelosestraat 113, Het Elderinkshuis, De Klomp 35, Israëlitische Begraafplaats, Kneedweg, Het Janninkshuis, Langestraat 41, Lonneker Molen, Lonnekermolenweg, De Kuper, Lossersestraat, Het Breteler (of De Roosker), Lossersestraat 170, Nederlands Hervormde Kerk, Markt, Het Tijberend, Rosinkweg 40, Het Schukkink, Schukkinksweg 15, Poort van het landgoed Het Stroot, Strootsweg 4, Het Stroink, Stroinksweg 88-90, De

(Vervolg van pagina 6)

brokken ijzeroer. Deze laatste kwamen voor in een stukje fundering van veldkeien op een diepte van 2 meter 30 cm. Ook een stuk bewerkt zandsteen werd opgedolven. De diverse vondsten zijn voorlopig opgeborgen om t.z.t. aan een deskundig onderzoek te worden onderworpen.

Haaksbergen. D. Jordaan J. G. H. zn. (Met een korte aanvulling overgenomen uit Aold-Hoksebarge).

Martenboer, Otto van Taverenstraat 95, De Haimer, Windmolenweg 425, Bakhuisje Abr. Ledeboerpark, Het Leutink, Leutinkweg 24, Koetshuis Het Amelink, Oldenzaalsestraat 577, Het Heutink, Heutinkweg 309-311, Het Slim, Helmerhoekweg 45, Strootsweg 415, Hek Usseler Begraafplaats, Haaksbergerstraat, De Sneller, Snelenweg 35, Hof te Brunink, Bruninks-laan 24-26, Het Eulderink, Eulderinksweg 22, Laag van Usselo, Rutbeek. De laatste elf objecten zijn op voordracht van de Culturele Raad en de Oudheidkamer „Twenthe” aan de lijst toegevoegd. Beide laatstgenoemde instanties hadden een groter aantal monumenten voorgesteld. B. en W. zeiden hierover in hun pre-advies: Het komt ons voor, dat de onder beschermingstelling zinvol is ter bereiking van de doeleinden, waartoe de monumentenwet strekt. Gezien evenwel het feit, dat plaatsing op de lijst voor de desbetreffende eigenaren een beknotting in de uitoefening van de eigendomsrechten inhoudt, menen wij ook, dat het instituut van bescherming gereserveerd moet blijven, voor die objecten, die werkelijk waardevol zijn en opvallen als monument. Hieruit moet de aarzeling verklaard worden om te streven naar een zo drastische uitbreiding als door de Culturele Raad en Oudheidkamer voorgesteld was.

Tot zover B. en W. van Enschede. Dat de adviezen niet volledig overgenomen zijn, betreuren wij zeer. Tenslotte stelt de minister de lijst definitief vast. Het was ons juister voorgekomen, de minister een ruimere keuzemogelijkheid te bieden.

Gehoord en gelezen

Het Genootschap Stad en Ambt Almelo bezit reeds een bescheiden verzameling topografisch materiaal van de stad en het voormalige ambt Almelo. Verschillende toezeggingen zijn nu reeds gedaan tot verrijking van de collectie. Deze verzameling bevindt zich in handen van de bestuursleden N. van Dijk en G. J. Vloedveld.

De steen van het bescheiden Vloedveld-monument zal binnen afzienbare tijd een plaats krijgen in een plantsoen bij de G. B. Vloedveldlaan in de Haghoek te Almelo.

Watermolen Hazelbekke, Nutter, gem. Denekamp. Tekening: Jan Jans.

In de maanden juni en juli 1968 zal onder auspiciën van de Jan Jansstichting de tekeningen- en fotocollectie van wijlen architect Jan Jans ten dele verder worden gedocumenteerd. Het Rijksmuseum Twenthe verleent medewerking in de persoon van de heer Hagens, wetenschappelijk medewerker van dit museum. De overige werkzaamheden zullen verricht worden door de heer E. Jans. Het grootste deel van de collectie bevindt zich in de kluis van het gemeente-archief te Almelo, naar gemeenten en provincies alfabetisch gerangschikt. Zo is de verzameling ook toegankelijk gemaakt voor hen, die studie willen maken van de onderdelen der landelijke bouwkunst. Het opbergsysteem is identiek aan de registratie-methode van de Stichting Historisch Boerderijenonderzoek te Arnhem. Naar schatting bevinden zich 2000 tekeningen te Almelo. In het Rijksmuseum Twenthe bevinden zich 307 stuks.

Van de publikatie „Landelijke bouwkunst in Oost-Nederland”, door Jan Jans, zal een Duitse vertaling verschijnen bij Aschendorff's Verlag te Münster.

De Oudheidkamer „Oald'n Heldern” te Hellendoorn heeft het plan om de geschiedenis van het dorp en van de oude kerk aldaar te publiceren. Deze uitgave zal geschreven worden door de streekhistoricus A. Pondsteen. Voor het verwerkelijken van deze plannen zal een beroep gedaan wor-

den op het provinciaal Anjerfonds. We wensen de heer Pondsteen alle mogelijke succes!

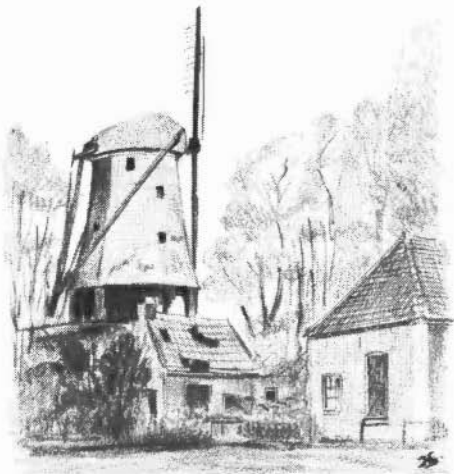
Op maandagavond 10 juni j.l. kwam op uitnodiging van de Oudheidkamer „Twente” een dialect-commissie bijeen in het Rijksmuseum Twenthe. In deze commissie werd besproken, op welke wijze men kan zorgen, dat de Twentse taal in stand gehouden blijft. De commissie was van mening, dat de meeste mensen in Twente nog wel Twents kunnen spreken, maar het vaak niet willen spreken, omdat ze menen, dat het een minderwaardige taal is. Dit wijst op een ontbreken van een Twents-cultureel bewustzijn, dat ontstaan is uit een gemis aan besef van de rijke Twentse geschiede-

nis. Hierdoor kweekt men zichzelf een minderwaardigheidsgevoel aan. Anders is het met de kunde om in het Twents gestelde geschriften te lezen. Hieraan ontbreekt nog wel het een en ander, al komt dit grotendeels voort uit een geestelijke luiheid. Wanneer men even doorzet, lukt ook dit wel. In dit verband werd nog gememooreerd, dat er een gebrek bestaat aan **goede** hedendaagse Twentse literatuur.

De commissie kwam tot de conclusie, dat men door het samenstellen van een grammatica in een behoefte kan voorzien. Deze grammatica zal eenvoudig van opzet moeten zijn, opdat zij in zo breed mogelijke kring gebruikt zal kunnen worden. Gedacht wordt onder anderen aan gebruik op scholen. De nadruk werd er op gesteld, dat deze grammatica de basis zal moeten vormen van een modern Twents, waarmee een gesprek over hedendaagse onderwerpen mogelijk moet zijn.

Uit deze commissie werden de heren Dijkhuis, v. d. Maas, Plegt en Vredenberg bereid gevonden voor het samenstellen van de grammatica. Zij zullen de commissie zo spoedig mogelijk een ontwerp aanbieden.

In de algemene ledenvergadering van de Stichting Musea in Oost-Nederland werd bekend, dat de Vereniging tot behoud van molens in Nederland alsmede de Stichting De Hollandse Molen, de Rijssense pelmolen op de urgentielijst voor restauratie zullen plaatsen. Deze molen met molenhuis, die steeds meer in verval raakt en die bovendien kort geleden door brandstichting verder beschadigd werd, zou na restauratie een prachtig onderkomen kunnen bieden aan de Oudheidkamer Riessen. We hopen, dat het deze keer niet bij plannen blijft, maar dat de restauratie spoedig een feit zal zijn.

PELMOLEN, RIESSEN

Beoefening der naamkunde

De Naamkunde houdt zich bezig met het onderzoek naar de betekenis van plaats- en persoonsnamen. Het is een wetenschap die betrekkelijk eenvoudig lijkt en daardoor een jachtgebied voor beunhazen kan zijn. Want niets lijkt makkelijker dan een verklaring te geven van menige naam.

Wanneer men in een overigens uitstekende Kunstreisgids leest dat de naam van de bekende havezate bij Tubbergen, de Herinkhave, „haringhaven” betekent, dan heeft de verklaarder tegen de eerste regelen der naamkunde gezondigd, n.l. de huidige vorm als uitgangspunt te kiezen. Dezelfde fout zou degene begaan die in de Twentse familienaam Asbreuk enig verband bespeurt met de machine-industrie.

De eerste eis waaraan voldaan moet worden is het zoeken naar de oudste vorm van de naam. Immers, de meeste plaatsen zijn van oude datum en hun namen zijn in de loop der eeuwen soms vrij goed bewaard, maar dikwijls ook onherkenbaar veranderd. En wanneer de oude vorm wel herkenbaar is, bevat hij soms woorden die uit de gewone taalschat verdwenen zijn, al leven ze in de dialecten nog voort. Men moet dus de oude vormen kunnen interpreteren en daarvoor is kennis nodig van de historische taalkunde.

Om ons tot Oost-Nederland te beperken: het Twents, het Gelders en het Westfaals stammen alle af van een Germaanse taal, het Oudsaksisch, dat hier zo'n tweeduizend jaar geleden gesproken werd. De naamkundige zal dus speciaal de Germaanse taalont-

wikkeling bestudeerd moeten hebben; hij moet de wetmatigheden kennen die de veranderingen, welke de taal ondergaan heeft, beheersen.

Waar kan hij de oude vormen vinden? Hij vindt die in de oudste documenten die bewaard zijn gebleven, documenten die zich voornamelijk met zeer aardse zaken als belening, schenking, koop en verkoop van onroerend goed bezig houden. Daar deze stukken kostbaar zijn en in archieven bewaard worden, waar niet iedereen zonder meer inzage krijgt, hebben nauwgezette geleerden ze uitgegeven in Oorkondenboeken, waarin weliswaar niet de volledige tekst gegeven wordt, maar wel een samenvatting en volledige inhoudsopgave, met vermelding van alle namen in de oorspronkelijke spelling. Zulke samenvattingen noemt men regesten. Een uitvoerige bibliografie vermeldt na elk regest, waar de handschriften te vinden zijn, waar ze zijn gedrukt en door wie uitgegeven; of er elders regesten verschenen zijn en waar men facsimile's vinden kan, alsmede eventuele literatuur over de betrokken akten, b.v. over het probleem van hun echtheid. Een van de laatste uitgaven op dit gebied is het Oorkondenboek van Overijssel, afgekort O.O., door de Rijksarchivaris van Zwolle, mr. G. J. ter Kuile uitgegeven en waarvan tot nu toe vier delen verschenen zijn.

Een andere belangrijke bron vormen de goederenlijsten van grootgrondbezitters, of dat nu kloosters of vorsten zijn. Zo vermeldt O.O. voor de jaren 933-966 de Goederenlijst van de abdij Werden aan de Ruhr, voornamelijk

lijk betreffende goederen in Salland en Twente.

Het handschrift is in het Staatsarchief te Düsseldorf, maar er bestaan verschillende gedrukte uitgaven van. De volledigste is die van R. Kötschke „Die Urbare der Abtei Werden a.d. Ruhr”, waar in deel II de voor ons belangrijke Twentse namen voorkomen. Maar we vinden speciaal die laatste gegevens ook in de Verslagen en Mededelingen van de Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis (VMORG), 1862 en in het Zeitschrift des Bergischen Geschichtsvereins, XXXIII, 1897. Hierin zijn bovendien ter vergelijking ook latere lijsten afgedrukt, waaruit we kunnen zien hoe de namen van erven en bewoners op een later tijdstip luiden. Al deze gedrukte stukken kunnen we raadplegen in de welvoorzien bibliotheek van de Oudheidkamer Twente. Een facsimile van het handschrift vinden we op pagina 112-113 van Stad en Land van Twente door L. A. Stroink.

Voor het jaar 1188 lezen we in O.O., dat Everhardus, priester en kapelaan van heer Henricus, graaf van Dalen (Dahle) en diens echtgenote gravin Regenwice, verklaart op hun verzoek een lijst der onroerende goederen en inkomsten van de heren van Dalen (en Diepenheim) te hebben opgemaakt.

We kunnen deze lijst vinden in de Overijsselsche Gedenkstukken II, uitgegeven door J. W. Racer, of in de Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht, 1904. Deze lijst is van belang voor de erven om Diepenheim; verdere inlichtingen verkrijgen we uit een artikel van J. van der Veen uit Diepenheim, die in VMORG, 75, 1960 deze lijst vergeleek met gegevens uit een „veeschatting” uit 1578 en een verpondingsregister uit 1601, en daarbij

het grote voordeel heeft de betrokken streek grondig te kennen.

Zeer belangrijk zijn de Registers en Rekeningen van het Bisdom Utrecht, 1325-1336, uitgegeven door mr. S. Muller, waarin we aantreffen een Lijst van hoeven van de bisschop in de marken van Salland; het Manuaal van de Rentmeesters van Twente; lijsten van leenmannen van het Sticht. Voor de jaren 1378-1573 werden deze Registers en Rekeningen uitgegeven door dr. K. Heeringa.

Belangrijk is het Schattingsregister van Twente voor 1475, uitgegeven door drs. A. L. Hulshoff, waarin we honderden erfnamen vinden, alsmede zoveel mogelijk huidige namen.

Wanneer we nu in het Werdense Register lezen van een nederzetting Daginghem en dit blijkt Denekamp te zijn, hoe weten we dat dan?

Daarvoor moeten we teruggaan in de tijd; we zoeken alle vermeldingen van Denekamp, van heden terug tot de oudste vermelding uit de tiende eeuw, en kunnen dan uit diverse gegevens opmaken dat we steeds met hetzelfde dorp te doen hebben. Veel steun kunnen we hebben van de Nomina Geographica Neerlandica, deel I, waar we b.v. lezen: 1457 Degeninckhem; 1546 Dechnykem; 1677 Degenkamp; 1771 Denicham. We moeten wel bedenken, dat men het vroeger met de spelling niet zo nauw nam.

Daginghem is dus de oervorm, maar nu moeten we een poging tot verklaring doen. We herkennen onmiddellijk het woord „heem” in de uitgang „hem”, en dan weten we dat we hier met een zeer oude naam te maken hebben. Grondige studies hebben uitgewezen, dat „hem” namen uit de tijd van Karel de Grote en nog veel eerder stammen. Maar nu blijft Daging. Hiervan isoleren we de uitgang „ing”, die betekent „zoon van”. Dan moet Dag een voornaam zijn, en wel van Germaanse oorsprong. We kunnen

hem vinden in het Altdeutsches Namenbuch, samengesteld door E. Förstemann, één deel met persoonsnamen en een ander met plaatsnamen. Daarin vinden we Germaanse voornamen naar hun hoofdbestanddeel gegroepeerd; zo zien we onder „daga” de voornaam Dag of Dago, met latere varianten als Tacco en Tagio en daarna hun huidige, meest Duitse vormen, die in achternamen als Daake, Deege, Tag en Täge voortleven. Dat dit boek voornamelijk oud-Duitse namen vermeldt, is voor ons geen bezwaar; omstreeks duizend jaar geleden liepen de namen in Duitsland en Nederland maar weinig uiteen.

Daginghem was dus de woonplaats van de zoon van een zekere Dag, van wie we verder niets weten, maar wiens naam in Denekamp voortleeft. En dat doet hij nog duidelijker in de plaatselijke uitspraak, Deggenkamp, waaruit blijkt hoe belangrijk het is deze lokale vormen te noteren.

De uitgang „hem” kreeg in de loop der eeuwen meer nadruk en werd als „kom” uitgesproken, net als Gorkom voor Gorinchem en Deutekom voor Doetinchem. De uitspraak „kom” wisselde met „kam”, en toen men soms achter de „m” nog een „p” uitsprak, begon men te denken dat men met een kamp te doen had. En dat geldt voor een hele reeks namen in de buurt, zoals Breklenkamp, Gölenkamp over de grens, terwijl men voor Embtlicheim in oude stukken wel Em-melenkamp aantreft.

Niet altijd vinden we de verklaring zo vlot; neem b.v. Wierden. De naam zegt ons niets; de vorm Werderden uit 1475 en nog vroeger uit omstreeks 1200 brengt ons niet verder. Maar nu ligt er bij Dülmen in Westfalen een plaatsje Weddern, dat in 1264 ook Wederden blijkt te heten. En hier hebben we het geluk, dat er een nog oudere vorm bekend is, Withirothun uit omstreeks 900. En nu zijn we er: „withi”

is een woord voor „wilg” en „rothun” betekent „roden”, een geroid bos. Deze verklaring mogen we ook voor Wierden aanvaarden: eenmaal begon men dus ter plaatse een bos met wilgen te rooien.

De Naamkunde is een moeilijke wetenschap, waar men uit vaak gebrekkige en onvolledige gegevens conclusies moet trekken. Men moet de historische taalkunde, kennis van dialecten, de geschiedenis en aardrijkskunde, de geologie en archaeologie, te hulp roepen om tot een juiste verklaring van een plaatsnaam te komen. In ons land houden het Bureau voor Naamkunde van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen te Amsterdam, met als periodiek de Mededelingen, het Nederlands Instituut van de Rijksuniversiteit te Groningen, met als periodiek de Driemaandelijks Bladen, de Fryske Akademy, met zijn Toponymysk Wurkforbân, en de Universiteit van Nijmegen zich met deze wetenschappen bezig.

De eerste, in samenwerking met de Vereniging voor Naamkunde te Leuven, bestrijkt geheel Nederland en België, Groningen houdt zich vooral bezig met Groningen en Drente, Nijmegen vooral met Zuid-Nederland, dat als oorspronkelijk Romeins en Franckisch gebied andere problemen kent dan de Oostnederlandse. Er bestaan plaatsnamenboeken voor Groningen, Drente en Noord-Holland, en voor Friesland de Fryske Plaknammen. Een dergelijk boek voor Overijssel en Oost-Gelderland, in welker namen een overvloedig Germaans namengoed verborgen ligt, zou een belangrijke bijdrage tot de Naamkunde kunnen geven. In dit tijdschrift zullen we met de bespreking der merkenamen een bescheiden bijdrage trachten te leveren.

Hengelo, juni 1968.

B. J. Hekket

13

Slot Anholt

Het slot Anholt staat deze zomer wel in de belangstelling van de Oostnederlandse oudheidminnaars. Overijselsch Regt en Gchiedenis en de Twentse Werkgemeenschap voor Archeologie en Historie zijn er al geweest. Eind augustus volgt er een excursie van de Oudheidkamer „Twente” naar ditzelfde doel.

Bouwgeschiedenis

Het kasteel Anholt, dat reeds in de 12e eeuw genoemd wordt, ligt bij een

vroegere voorde door een dode Rijn-arm en is in de loop van de eeuwen uitgegroeid tot een machtig complex. De eilanden, waarop de gebouwen thans liggen, worden door brede grachten omspoeld, die gevoed worden door de Oude IJssel en sedert 1651 ook door de zgn. Bocholter Aa. De toegang tot het kasteel is vanuit het westen over verschillende bruggen, eerst naar de voorburcht, vervolgens in oostelijke richting naar het eigenlijke grote slot.

Slot Anholt, foto W. H. Dingeldein, archief Oudheidkamer „Twente”.

14

1e bouw

Als oudste gedeelte moet op een oorspronkelijk onregelmatige ovale aanleg de grote ronde toren beschouwd worden, die als donjon in de middeleeuwen vrij stond. Hij is geheel van tufsteen gebouwd, een materiaal, dat tot het eind van de 13e eeuw bij burchten en kerken veel werd toegepast. Slechts het bovenste stuk van de toren is gedeeltelijk ook van baksteen. Bij opgravingen uit de laatste jaren is gebleken, dat een klein woonhuis ten oosten van de toren gestaan heeft. Tot aan het dak is de toren 26 meter hoog en heeft van buitenmuur tot buitenmuur een doorsnee van 10.70 meter. Zoals vaak het geval, heeft de kelder vroeger als gevangenis dienst gedaan.

2e bouw

De tegenwoordige muren van het slot dateren voornamelijk uit de tweede bouwperiode in de 14e eeuw, met muurdikten van 1-2 meter. Ook bevond er zich een weergang over de buitenmuren uit die periode; later is deze geslecht.

3e bouw

Een derde bouwperiode valt in de 2e helft van de 17e eeuw, die zijn afsluiting vindt in het midden van de 18e eeuw. In die tijd is het kasteel meer bewoonbaar gemaakt voor de behoeften van de destijds levende vorsten. De versterkte gedeelten bleven slechts onaangetast voorzover zij als bescherming tegen kleine overvallen dienst konden doen. De huidige gevel van het slot dateert uit die derde periode, herkenbaar door grotere ramen, aan de verandering van het dakgedeelte en de helm van de ronde donjon. De poort van het hoofdgebouw heeft in 1698 zijn huidige vorm gekregen. Om geriefelijker toegang te verschaffen tot de woongedeelten werden op de binnenplaats ter zelfder tijd de beide

hoektorens aan de noordzijde opgetrokken.

Tijdens deze derde bouwperiode is ook de huidige voorburch ontstaan, met stallen, koetshuizen, bakhuis, brouwerij en personeelsverblijven. De poort van het hoofdgebouw en de ingang van het kasteel zijn ontworpen door een Milanees meester samen met zijn broeder.

Aan het begin van de 19e eeuw liet vorst Constantijn v. Salm-Salm de zuidelijke vleugel naast de donjon verhogen. Ook nog in 1910 en 1912 zijn enige verbouwingen verricht aan de zuidelijke vleugel van het hoofdgebouw.

Tijdens de laatste oorlog is het kasteel zwaar beschadigd. Vanaf 1956 tot 1966 is het gehele complex systematisch hersteld.

Beknopt overzicht betreffende de geschiedenis van de heerlijkheid Anholt en zijn bewoners

Hoewel het „huis tot Anholt” voor het eerst in een oorkonde van 1313 met name genoemd wordt, moet het voordien geruime tijd bestaan hebben. Immers in een leenregister van Utrecht ten tijde van bisschop Boudewijn (1178-1196) worden de heren van Anholt reeds vermeld.

De vroegst bekende bezitters van de heerlijkheid Anholt waren de heren van Zuylen. Oorspronkelijk was het territorium zeer klein, ca. 15 km² en grensde ten noorden en westen aan de Graafschap Zutphen, ten oosten aan het Bisdom Münster, ten zuiden aan de Graafschap Kleef. In het oorkondenboek van Gelre en Zutphen is in 1234 voor het eerst sprake van een Stephanus de Aneholt, die ook als Stephanus van Zuilen bekend staat. In het midden van de 14e eeuw bezaten de heren van Zuilen-Anholt de landsheerlijke rechten, zoals het bestuur, hoge en lage jurisdictie, het

munten-, stroom- en windregaal in hun territorium. Als bewijs hiervoor geldt een oorkonde van 25 mei 1347, waarin Stephanus van Zuilen en zijn zoon Diederik aan de bewoners van Anholt het privilege verleenden, hun hofsteden erfelijk te bezitten tegen een erfpacht van 1 kapoen en 1 pond was. Twee jaren later verleende Diederik van Zuilen de bewoners van Anholt stadsrecht. De heren van Zuilen stierven in 1380 in mannelijke lijn uit. Herberga, de zuster van de laatste heer van Zuilen, was sedert 1372 met heer Herman van Gemen gehuwd.

Daar Herman slechts een dochter, Margaretha, had, ging door haar huwelijk met Gijsbert van Bronkhorst-Batenburg in 1402 „Anholt met allen toebehooringe” over aan het geslacht der heren, later graven van Bronkhorst aan de IJssel.

Tijdens de Gelderse oorlogen hebben stad en slot Anholt zeer te lijden gehad. In 1512 werd Anholt door hertog Karel van Gelre veroverd en bezet. Jacob van Bronkhorst trok als bondgenoot van Keizer Maximiliaan naar Spanje, waar hij in 1516 overleed.

Tot 1540 bleef Anholt in Gelrese handen. Daarna ontving Diederik van Bronkhorst Anholt weer terug uit handen van Keizer Karel V.

Tijdens de 80-jarige oorlog heeft Anholt door de plunderingen der troepen van beide partijen zeer veel te verduren gehad.

Laatste heer van Anholt uit het huis Bronkhorst was Graaf Diederik, gestorven in 1649. Twee jaren vroeger liet hij op 28 augustus door een proclamatie weten, dat hij stad en land had overgedragen aan zijn dochter Maria-Anna, sedert 1641 gehuwd met Leopold Philips Karel Vorst van Salm-Wild en Rijnsgraaf, oorspronkelijk stammend uit Rheingrafenstein aan de Nahe, sedert 1283 Rheingraven van Stein. In 1623 waren de graven van

Salm in de rijksvorstenstand verheven.

Tijdens de Franse revolutie verloren de vorsten Salm hun oorspronkelijke Principauté Salm in de Vogezen evenals grote gebiedsdelen links van de Rijn en in België in 1801, tengevolge van de vrede van Lunéville. Zelfs de Bataafse Republiek heeft op grond van oude rechten van 1537 getracht, rechten op de heerlijkheid Anholt te doen gelden.

Door toedoen van de Reichsdeputationshauptschluss van Regensburg in 1803 ontving vorst Constantijn van Salm schadevergoeding voor de verloren gegane Territoria door toewijzing van de geseclariseerde amten Ahaus en Bocholt, behorende tot de gebieden van het vorstbisdom Münster. Door deze grote toename in landbezit, zich uitstrekkend van Anholt tot de Lippe, en in noordelijke richting over de plaatsen Bocholt, Borken, Velen, Gescher, Ahaus en Alstätte kregen de vorsten van Salm een gebied toegewezen, zo groot als de Gelderse Achterhoek.

Dit duurde slechts tot 1811, toen Na-

BOESKOOLEMENNEKE

Zoals 's-Hertogenbosch zijn Zoete Lieve Gerritje en Zuidlaren zijn Berend Botje, zo heeft Oldenzaal zijn Boeskoolmenneke, een geestig beeldje van de Oldenzaalse beeldhouwer Jan Kip, dat in de hal van het nieuwe stadhuis staat. Het mannetje heeft nu een kleiner broertje gekregen. Sinds 1 mei verkoopt de V.V.V. Oldenzaal - De Lutte - Losser souvenirs, die bestaan uit bronzen boeskoolmennekes van 15 cm hoog. De verbouw van boeskool (kabuiskool) in de omgeving, waarmee Oldenzaalse boeren o.m. in Enschede ter markt kwamen, heeft Oldenzaal in de volksmond de naam „Boeskoolstad” opgeleverd.

16

poleon ook deze gebieden inlijfde. Na de Franse tijd werd de heerlijkheid Anholt en de bijgevoegde bezittingen bij de Pruisische Staat gevoegd.

Aan de Vorsten van Salm-Salm werden slechts, zoals bij vele andere kleine Duitse staatsjes het geval was, hun privé goederen overgelaten. Als Standesherrn in Pruisen behielden ze naast hun kastelen de voorrechten van een eertijds geregeerd hebbend geslacht.

Ook thans nog is de vorst van Salm-Salm eigenaar van het kasteel Anholt. Hij woont echter op het kasteel te Rhede, een kleinere bezitting ca. 15 km ten oosten van Anholt.

Inhoud**De kunstschaten in het kasteel Anholt**

De schilderijen.

Aangezien u straks door de zalen van het slot rondgeleid zult worden, terwijl u op vilten pantoffels loopt en vervoerd zult worden per lift, geef ik

EGALISEREN? LUKT TOCH NIET!

De discussie over het Twentse dialect, die tijdens de forumbijeenkomst van de Oudheidkamer „Twente” op 14 maart j.l. gevoerd is, heeft veel reacties uitgelokt. „Niet alleen van „diehards”, aldus voorzitter D. Jordaan tijdens de jaarvergadering op 25 april. De heer Jordaan heeft na de bewuste forumavond zijn mening voor de RONO-microfoon kunnen toelichten, waarover hij in de jaarvergadering kort verslag uitbracht. „Men kan niemand ontzeggen Twents te spreken en zich te verdiepen in de kennis ervan”, aldus de heer Jordaan. Hij was blij met de toenemende belangstelling voor alles wat de „couleur locale” bepaalt. „Egaliseren van de cultuur heeft geen zin en bovendien lukt het toch niet”.

u hiermee reeds een indruk, hoe gewichtig en kostbaar de inhoud moet zijn. Het is te tijdrovend en ondoelmatig, een opsomming te geven wat er allemaal te zien valt. Op de collectie schilderijen wil ik echter ter verduidelijking wijzen.

De schilderijenverzameling is bijzonder omvangrijk en kostbaar. De stichter van deze collectie is geweest de zeer kunstzinnige vorst Lodewijk Karel Otto van Salm-Salm, 1721-1778.

In Senones in de Vogezen, de residentie van de principauté Salm heeft hij een aparte galerie laten aanleggen. Tijdens de Franse revolutie gingen vele schilderijen verloren door brand en plundering. Voornamelijk in het museum van Epinal bevinden zich ook nog schilderijen uit deze collectie.

De in Anholt aanwezige 800 schilderijen zijn te verdelen in 2 groepen:

- a) de familieportretten (voornamelijk van genealogisch en historisch belang);
- b) de overige schilderijen van kunsthistorische waarde, bestaande uit:
 - 1) vroege Duitse werken o.a. van Barth. Bruyn, Jan Joest v. Calcar, Peters en Rottmayr.
 - 2) Italiaanse meesters, zoals Carlo Dolce en Murillo.
 - 3) De Nederlandse meesters, w.o. een bekend schilderij van Rembrandt: Diana en Acteon, uit 1635. Dit was in Amsterdam aanwezig op de grote Rembrandttentoonstelling in 1956. Verder werken van de meesters: Jan Brueghel de Jonge, Pieter Codde, Jan van Goyen, Honthorst, Moreelse, Netscher, Palamedesz, Jan Davids de Heem, Salomon Ruysdael en vele anderen.